

Aneta Skuza*

Klimat społeczny polskiego zakładu poprawczego (pedagogiczna analiza czynników kreujących)

Na efektywność¹ procesu resocjalizacji ma wpływ kilka czynników. Umownie można je podzielić na te w skali makro oraz w skali mikro. Mikroczynniki to: adekwatność stosowanych metod i technik, umiejętności osób kierujących procesem, środki materialne zabezpieczające możliwość osiągnięcia celu. Natomiast czynniki w skali makro to przede wszystkim: polityka kryminalna państwa, stosunek społeczeństwa do przestępstwa, przestępcy i kary oraz funkcjonowanie organów ochrony prawnej².

Badania efektywności resocjalizacji – trudne w sensie metodologicznym, jak i technicznym – najsilniej są akcentowane w naukach społecznych w Stanach Zjednoczonych i na Zachodzie Europy. Wnioski z tych badań stanowczo akcentują niski poziom efektywności systemu resocjalizacji – co przedstawił np. R. Martinson w publikacji: *What works?*. Dokonał on analizy wyników 231 badań stosowanych w warunkach systemów resocjalizacyjnych w USA i stwierdził niezwykle małą ich skuteczność³.

W Polsce – w ostatnich latach – na nieskuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich wskazywało wielu autorów, m.in. L. Pytka⁴, A. Węgliński⁵, M. Konop-

* Dr Aneta Skuza, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim.

¹ Efektywność-skuteczność oznacza stopień wykorzystania możliwości określonego układu oraz stopień wykonania założonego zadania. Pojęcia „efektywność” należy używać w ścisłym związku z prognozą możliwości człowieka lub układu, którego ocena dotyczy – K. Obuchowski. *Osobowość a społeczna efektywność działania*. Warszawa 1975, s. 5–9, za: M. Heine. *Efektywność resocjalizacji i jej uwarunkowania*. W: M. Prokosz (red.), *Dezintegracyjne aspekty współczesnego świata. Przejawy – zapobieganie – terapia*. Wyd. A. Marszałek, Toruń 2004, s. 47.

² Por. M. Heine. *Efektywność...*, dz. cyt.

³ R. Martinson. *What works? Questions and Answers about Prison Reform*. The Public Inturest 1974. Por. H. Machel, H. Lenczewska. *Resocjalizacja młodzieży w warunkach izolacji społecznej – idea, możliwości i perspektywy*. W: T. Sołtysiak, J. Sudar-Malukiewicz (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*. Wyd. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003, s. 433.

⁴ Zob. L. Pytka. *Sukces i porażka w resocjalizacji nieletnich (pedagogiczna analiza wypowiedzi wychowawców)*. W: B. Kaldon, I. Kurlak (red.), *Wokół problematyki pomocy dziecku i rodzinie w sytuacji kryzysowej. Podejście interdyscyplinarne*. Wyd. UKSW, Warszawa 2011.

⁵ Zob. A. Węgliński. *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich (analiza pedagogiczna)*. UMCS, Lublin 2000.

czyński⁶. Jednak uogólnienia i wnioski z badań na temat skuteczności resocjalizacji nie wpływają na zmniejszenie liczby instytucji korekcyjnych, ani na generalne zniechęcenie wychowawców do pracy pedagogicznej w instytucjach resocjalizujących.

Jednocześnie L. Pytką na podstawie badań prowadzonych przez Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej IPSiR UW określił kryteria wskazujące na „sukces” w resocjalizacji nieletnich. I tak wyodrębnił:

- kryterium formalno-prawne (z sukcesem resocjalizacyjnym mamy do czynienia wówczas, gdy były wychowanek zakładu poprawczego po wyjściu z instytucji nie popełnia przestępstw co najmniej przez 5 lat, a w wersji bardziej radykalnej „nigdy nie popełnia przestępstwa”);
- kryterium psychologiczno-etyczne (np. poziom samodzielności i odpowiedzialności życiowej, korzystne charakterystyki osobowościowe, np. obniżenie poziomu agresji antyspołecznej);
- kryterium behawioralno-pedagogiczne (np. widoczna poprawa w zachowaniu, wykonywaniu poleceń, odrabianie lekcji, dobre przystosowanie się do wymagań wychowawców, osiągnięty poziom wiadomości, umiejętności itp.);
- kryterium społeczno-kulturowe (np. dojrzałość społeczna wyrażająca się w stabilizacji zawodowej lub szkolnej, poszanowanie norm obyczajowych i moralnych obowiązujących w społeczeństwie)⁷.

Jednak jak zauważa M. LeBlanc, na przekór wszelkim intuicjom pedagogicznym efektywność resocjalizacji jest niezależna od tego, jakimi sposobami lub środkami proces ten jest realizowany. Czynnikiem, od którego w dużej mierze zależy efektywność procesu wychowania jest bowiem klimat społeczny instytucji⁸.

Klimat społeczny występuje w kontekście innych, obiektywnych czynników współdeterminujących sukcesy i klęski pedagogiczne. Można go zatem porównać do „soczewki” skupiającej wpływy wszelkich czynników determinujących skuteczność realizacji funkcji opiekuńczych i wychowawczych zakładanych przez aksjologię pedagogiczną.

Klimat społeczny jest najczęściej zmienną pośredniczącą, sprzęgającą zmienne niezależne (aksjologia, struktura, otoczenie instytucji) ze zmienną zależną, którą stanowi efektywność wychowawcza instytucji – przy czym na klimat społeczny bezpośrednio wpływają zachowania wychowawców i wychowanków, a także struktura formalna instytucji. Pośredni wpływ ma natomiast aksjologia pedagogiczna oraz metodyka oddziaływania jako zmienne niezależne.

⁶ Zob. M. Konopczyński. *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*. PWN, Pedagogium, Warszawa 2007.

⁷ Por. L. Pytką. *Sukces i porażka...*, dz. cyt., s. 121.

⁸ Por. M. LeBlanc, P. Trudeau-LeBlanc, N. Lancôt. *Mesures pour évaluer la qualité de l'intervention auprès d'un groupe d'enfants ou d'adolescents québécois. Manuel et guide d'utilisation*, Université de Montréal, Montréal 1999, s. 34.

Tym samym oznacza to, że skoro klimat społeczny środowiska wychowawczego instytucji ma podstawowe znaczenie dla efektywności pedagogicznej, to jego kształtowanie powinno stać się podstawą działalności organizacyjnej, socjotechnicznej oraz pedagogicznej.

Dla R. H. Mossa oraz A. Halpina klimat społeczny jest swoistą osobowością instytucji. Uważają oni, iż analogicznie do osobowości człowieka każda instytucja w trakcie swojego rozwoju tworzy własną, niepowtarzalną „osobowość organizacyjną” składającą się z różnorodnych zachowań jej uczestników.

Natomiast zdaniem L. Pytki klimat społeczny stanowi zbiór subiektywnie postrzeganych przez wychowanków oraz wychowawców charakterystycznych cech, sytuacji, zdarzeń, które są względnie trwałymi skutkami jego funkcjonowania w obrębie wykreowanego systemu organizacyjnego i pedagogicznego, kształtujący motywacje oraz zachowania jednostek i grup społecznych danej instytucji. Członkowie tej instytucji ponadto wierzą, iż rzeczywiście on istnieje⁹.

Zamiennie z pojęciem klimat społeczny w literaturze przedmiotu używa się terminu „atmosfera wychowawcza”¹⁰, która panuje w danej placówce resocjalizacyjnej. To pojęcie, choć mało precyzyjne, zwraca uwagę na dwa ważne czynniki, które brane są pod uwagę przy pomiarze klimatu społecznego. Chodzi bowiem o to, iż „atmosfera” jaka panuje w placówce zależy od relacji interpersonalnych, jakie zachodzą pomiędzy wychowankami, a kadrami pedagogicznymi, zatem zależy od zachowania się osób względem siebie. Wskaźniki te powodują pewną relację wzajemności. Relacje pomiędzy wychowankami a wychowawcami zakładają istnienie więzi osobowych i emocjonalnych we wzajemnych odniesieniach interakcyjnych. Relacje osobowe zawsze są dwustronne: przedmiot relacji, w tym przypadku wychowanek, może odpowiedzieć wzajemnością. Zatem klimat towarzyszący wychowaniu jest zależny od charakteru relacji osobowych¹¹.

Najważniejsze elementy składowe (wymiary) klimatu społecznego stanowią: stosunki interpersonalne w obrębie instytucji, nastawienie kadry pedagogicznej na zaspokojenie potrzeb i aspiracji wychowanków oraz porządek organizacyjny, wyrażający się w strukturalnych i funkcjonalnych aspektach funkcjonowania instytucji.

Badania własne

Celem przeprowadzonych badań było określenie typu klimatu społecznego w zakładach poprawczych w Polsce. Jednocześnie poprzez analizę materiału badawczego według postawionych problemów szczegółowych i pytań badawczych możliwe się stało wyodrębnienie czynników kreujących klimat społeczny w badanych instytucjach.

⁹ Por. L. Pytki. *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. APS, Warszawa 2000, s. 104–105.

¹⁰ Zob. Z. Dąbrowski (red.). *Wprowadzenie do metodyki opieki i wychowania w domu dziecka*. Warszawa 1985, s. 207.

¹¹ Por. S. Sobczak. *Klimat społeczny instytucji resocjalizujących*. „Pedagogika Społeczna” 2007, nr 3, s. 133–134.

Badania zrealizowane zostały przy użyciu Skali klimatu społecznego R.H. Mossa, która uzupełniona została autorskimi kwestionariuszami ankiet dla wychowanków i wychowawców. Skala klimatu społecznego jest narzędziem badawczym stabilnym w czasie, rzetelnym i wiarygodnym. Jego dodatkową zaletą jest umożliwienie porównania międzykulturowego¹². Narzędzie to zostało uwiarygodnione przez pracowników naukowych Jugosławii, Stanów Zjednoczonych, Kanady¹³ i również Polski.

Badania prowadzone były od września 2008 do czerwca 2009 r. w 9 zakładach poprawczych (o charakterze otwartym, półotwartym oraz o wzmożonym nadzorze wychowawczym) na terenie Polski, w tym w 2 przeznaczonych dla dziewcząt i 7 dla chłopców. Łącznie w badaniach uczestniczyło 359 nieletnich, w większości chłopcy – wychowankowie (314) – aż 87,4% badanej populacji, przebadanych dziewcząt – wychowanek – było zaledwie 45 (12,5% ankietowanych). Jest to duża dysproporcja w badaniach jeśli chodzi o zróżnicowanie płciowe. Jednak warto zauważyć, iż w Polsce są zaledwie 3 instytucje wykonujące orzeczoną wobec nieletniej środek poprawczy, z małą liczbą miejsc, a zgodę dyrekcji na przeprowadzenie prezentowanych badań uzyskano tylko w Schronisku dla Nieletnich i w Zakładzie Poprawczym w Koronowie oraz w Schronisku dla Nieletnich i w Zakładzie Poprawczym w Warszawie-Falenicy.

W badaniach uczestniczyło także 100 pedagogów. Przede wszystkim są to wychowawcy pracujący w internacie, bądź kierownicy takiej placówki; 65% populacji stanowią mężczyźni – 35% kobiety.

Tabela 1. Przebadane zakłady poprawcze w Polsce

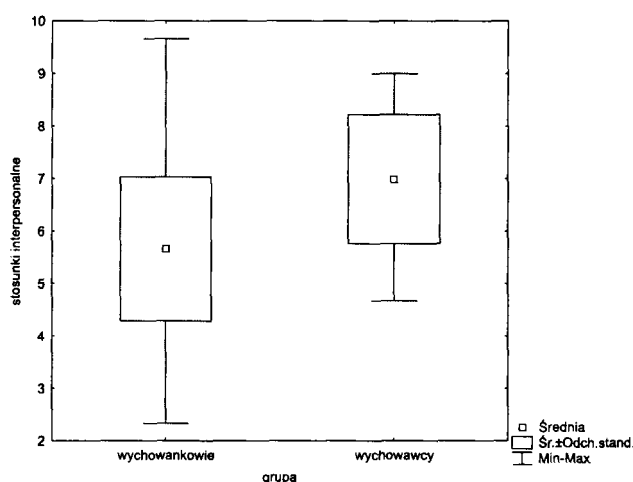
	Wychowankowie	Kadra pedagogiczna
Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej w Studzieńcu	83	10
Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej w Koszalinie	44	10
Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej w Szubinie	47	12
Zakład Poprawczy w Ostrowcu Świętokrzyskim	64	10
Zakład Poprawczy w Barczewie	18	10
Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich w Koronowie	27	11
Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich w Warszawie-Falenicy	18	14
Zakład Poprawczy w Raciborzu	41	10
Zakład Poprawczy w Trzemesznie	17	13
Razem	359	100

¹² Zob. M. LeBlanc, P. Trudeau-LeBlanc, N. Lancôt. *Mesures pour...*, dz. cyt., s. 34.

¹³ Por. M. LeBlanc, R. Ménard. *Le climat social dans les institutions pour jeunes délinquants*. "Criminologie", 1978, Vol. 11, nr 1, s. 9.

Klimat społeczny polskiego zakładu poprawczego

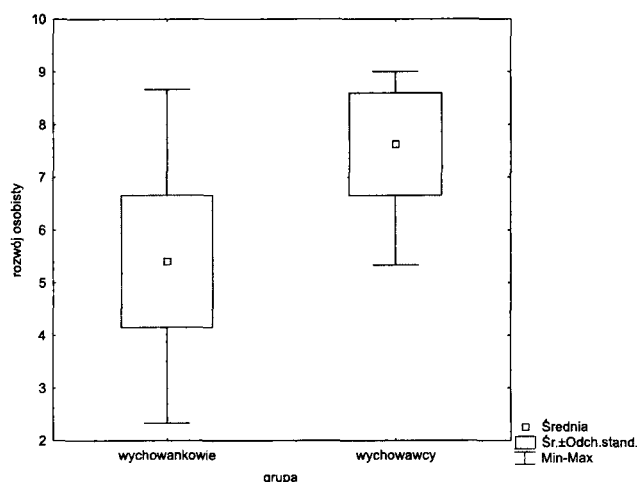
Zaprezentowane poniżej wykresy prezentują zestawienie średnich arytmetycznych wyników uzyskanych przez wychowanków oraz wychowawców w przebadanych zakładach poprawczych w Polsce dla poszczególnych III dymensji klimatu społecznego.

Wykres 1. Zestawienie średnich arytmetycznych wyników uzyskanych dla wymiaru „Stosunki interpersonalne” przez wychowanków i kadre pedagogiczną

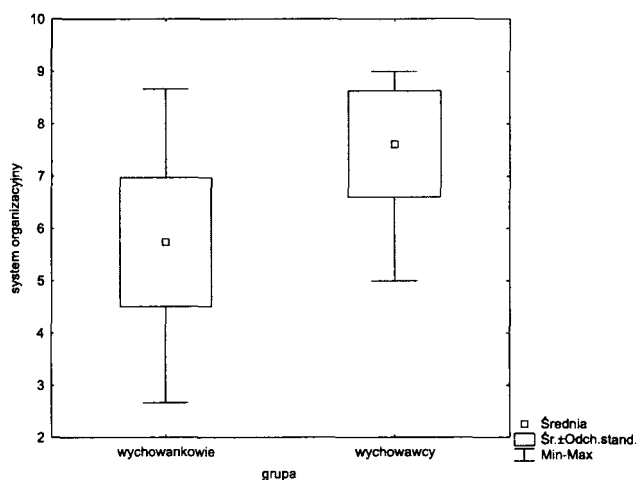
Różnice w średnich arytmetycznych uzyskane dla wymiaru I świadczą o niedostatecznym koncentrowaniu się na kształtowaniu poprawnych stosunków interpersonalnych pomiędzy wychowankami a wychowawcami. Jednocześnie wyniki pokazują, że wychowawcy deklarują zwracanie uwagi na jakość tych stosunków, na kształtowanie ich przyjaznych, pozytywnych form, co zapewne umożliwia im większą kontrolę nad wychowankami, a tym samym utrzymanie porządku i dyscypliny w zakładzie poprawczym. Wynika to zapewne z ich świadomości, że tak należy postępować (o czym głoszą postulaty dotyczące wychowania resocjalizującego), a zatem z faktu, że inne formy zachowań nie są do przyjęcia.

W przypadku wychowanków można wysunąć wniosek, że brakuje im chęci do zmiany własnej postawy i zachowania: nisko oceniają własne zaangażowanie w realizację celów wychowawczych, nie dyskutują otwarcie, nie mówią swobodnie o swoich sprawach osobistych, uczuciach, gdy potrzebują pomocy nie zawsze zwracają się z prośbą do wychowawców.

Wykres 2. Zestawienie średnich arytmetycznych wyników uzyskanych dla wymiaru Rozwój osobisty przez wychowanków i kadre pedagogiczną

Największe rozbieżności powstały w ocenie dotyczącej wymiaru II „Rozwój osobisty”. W opinii wychowanków, wychowawcy w małym stopniu skupiają się na problemach osobistych swoich podopiecznych; nie są zatem rozwijane u nich takie cechy jak: samokontrola, samoocena, odporność emocjonalna. Nie przywiązuje się też uwagi do kształtowania wśród nieletnich poczucia niezależności oraz samodzielności w podejmowaniu decyzji. Zanedbuje się również sferę budowania przyszłego życia, nie rozbudza się motywacji do nauki i przyswajania pożądanych społecznie norm zachowania. Można zatem powiedzieć, iż zanedbuje się te procedury wychowawcze, które prowadzą do efektywnego rozwoju osobistego.

Wykres 3. Zestawienie średnich arytmetycznych wyników uzyskanych dla wymiaru System organizacyjny przez wychowanków i kadre pedagogiczną

Również układ wyników uzyskany dla III wymiaru „System organizacyjny” nie świadczy o dobrym klimacie społecznym. To oznacza, iż wychowankowie muszą bezzwzględnie dostosowywać się do wymogów, które w procesie resocjalizacji mają znaczenie najmniejsze, natomiast w założeniach i kontroli funkcjonowania placówki podstawowe. Kadra pedagogiczna ukierunkowana jest na przestrzeganie dyscypliny i porządku organizacyjnego w zakładzie poprawczym, co świadczy, iż element ten w istotny sposób obniża jakość klimatu społecznego tejże instytucji.

Tabela 2. Zestawienie średnich arytmetycznych wyników uzyskanych przez wychowawców i kadre pedagogiczną w zakresie III wymiarów klimatu społecznego

	Średnia wychowankowie	Średnia kadra pedagogiczna	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,65	6,98	-8,75	0,00
Rozwój osobisty	5,40	7,62	-16,38	0,00
System organizacyjny	5,73	7,61	-13,90	0,00

Analiza zasadniczych kierunków („Stosunki interpersonalne”, „Rozwój osobisty”, „System organizacyjny”) w klimacie społecznym polskiego zakładu poprawczego wskazuje na niekorzystne tendencje w organizowaniu środowiska wychowawczego, mimo, iż największą wagę kładzie się na kształtowanie poprawnych, przyjaznych stosunków interpersonalnych, o czym świadczą najmniejsze rozbieżności w ocenie uzyskane dla tego wymiaru przez wychowanków oraz wychowawców. Bardzo duży nacisk kładzie się na przestrzeganie zewnętrznej dyscypliny i rygorów regulaminowych a zupełnie zaniedbuje się te elementy klimatu, które składają się na wytwarzanie terapeutycznego środowiska społeczności instytucjonalnej (autonomię wychowanków oraz swobodę ekspresji). W związku z tym dominujący klimat społeczny w polskim zakładzie poprawczym można nazwać kontrolująco-restrykcyjnym.

Należy dodać, iż ocena klimatu społecznego dokonana przez kadre pedagogiczną jest bardziej optymistyczna niż wychowanków. Może to świadczyć o tym, że obydwie grupy odmiennie widzą świat i samych siebie, co wynika z przypisanych im pozycji oraz pełnionych ról społecznych w systemie organizacyjnym zakładu poprawczego. Zatem ta sama obiektywna rzeczywistość społeczna w oczach różnych osób nabiera „odmiennego koloru tu emocjonalnego” kreującego klimat stosunków międzyludzkich w danej społeczności¹⁴.

¹⁴ Por. L. Pytka. *Pedagogika resocjalizacyjna...*, dz. cyt., s. 111.

Czynniki kreujące klimat społeczny polskiego zakładu poprawczego

W badaniach określono dwie podstawowe grupy czynników mogących kształtować klimat społeczny przebadanych zakładów poprawczych, a koncentrujących się na subiektywnej ocenie pobytu nieletniego w zakładzie poprawczym oraz na opisie profesjonalizmu kadry pedagogicznej.

W pierwszym przypadku szczegółowej analizie w odniesieniu do III wymiarów klimatu społecznego poddane zostały cechy społeczno-demograficzne, a także biograficzne wychowanków, poziom ich zaangażowania w dotychczasowy proces resocjalizacji oraz nabyte doświadczenia, zmiany jakie wychowankowie planują dokonać po opuszczeniu zakładu poprawczego, formułowane przez nieletnich oceny co do warunków i poziomu pracy zakładów poprawczych.

I tak w przypadku wychowanków tym, co kreuje klimat społeczny instytucji jest niewątpliwie subiektywna ocena ich pobytu w zakładzie poprawczym.

Wyniki pokazują, że jeśli nieletni zamierzają dokonać pozytywnych zmian w swoim życiu po opuszczeniu placówki („Tak” – 51%), to swoją postawą wpływają na kształtowanie się wymiarów „Stosunki interpersonalne” oraz „Rozwój osobisty”, w odróżnieniu od wychowanków, którzy takich zmian nie deklarują („Nie” – 13,9%). Wynika z tego, że osoby, które deklarują chęć tych zmian bardziej angażują się w codzienną realizację zadań proponowanych przez wychowawców oraz w swoje obowiązki, bardziej ulegają zachętom i swobodnie wyrażają swoje uczucia wobec innych wychowanków oraz wychowawców. Jednocześnie wyżej oceniają własny stopień samodzielności w codziennym postępowaniu, mówią swobodnie o swoich sprawach osobistych, uczuciach, mają większą motywację do nauki, zdobywania zawodu oraz kształtowania swojej przyszłości.

Tabela 3. Zmiany w zachowaniu nieletnich a kształtowanie się wymiarów klimatu społecznego

	Średnia Tak	Średnia Nie	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,81	5,18	2,86	0,00
Rozwój osobisty	5,51	5,02	2,43	0,01
System organizacyjny	5,84	5,67	0,87	0,38

Jednocześnie w odniesieniu do wszystkich wymiarów klimatu społecznego, średnie wartości osób, które pozytywnie odbierają swój pobyt w zakładzie poprawczym są istotnie wyższe od osób, które odbierają ten pobyt negatywnie. Zatem wychowankowie, dla których czas spędzony w instytucji nie był stracony „wpływają” mocniej na kształtowanie się pozytywnego klimatu społecznego.

Tabela 4. Pobyt w zakładzie poprawczym a kształtowanie się wymiarów klimatu społecznego

	Średnia Pozytywnie	Średnia Negatywnie	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,90	5,51	2,50	0,01
Rozwój osobisty	5,58	5,29	2,00	0,04
System organizacyjny	5,98	5,61	2,71	0,00

Jak się okazało kolejnymi czynnikami, które mają wpływ na kształtowanie się klimatu społecznego instytucji są czynniki biograficzne. Uzyskane wyniki pokazują, że wiek nieletnich¹⁵ wpływa na kształtowanie się dymensji: „Stosunki interpersonalne” oraz „Rozwój osobisty” – im młodsi wychowankowie, tym bardziej są oni nastawieni na zmiany, łatwiej na nich wpłynąć, nawiązać z nimi pozytywne, przyjacielskie relacje, są bardziej „plastyczni”. Łatwiej jest ich również zmotywować do pracy nad sobą, są bardziej otwarci na budowanie wizji ich przyszłego życia poza zakładem. Obraz klimatu społecznego jest bardziej pozytywny niż w przypadku starszej młodzieży¹⁶.

Tabela 5. Wiek nieletnich a kształtowanie się klimatu społecznego zakładu poprawczego

	F – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	7,44	0,00
Rozwój osobisty	5,98	0,00
System organizacyjny	2,64	0,07

Również płeć koreluje z poszczególnymi wymiarami klimatu społecznego. Można stwierdzić, iż w zakładzie poprawczym dla chłopców (87,4%) trudniej jest wykreować sprzyjający procesowi resocjalizacji klimat społeczny i to w odniesieniu do wszystkich wymiarów. Badane dziewczęta (12,5%) wyżej oceniły elementy tworzące poszczególne wymiary – średnie arytmetyczne dziewcząt są istotnie wyższe od średnich arytmetycznych uzyskanych przez chłopców.

¹⁵ Wśród badanej populacji największą grupę stanowią wychowankowie w wieku 18 lat – 27,8% oraz 17 lat – 26,4%. 16% badanej populacji to respondenci w wieku 16 oraz 19 lat. Najmniejszą grupę wśród przebadanej populacji stanowią respondenci w wieku 14 lat – 0,8% oraz w wieku 21 lat – 1,1%.

¹⁶ F-test wykazał istotną zależność dotyczącą dwóch wymiarów klimatu społecznego: „Stosunki interpersonalne” oraz „Rozwój osobisty”. Przeprowadzony został zatem dodatkowy test *post-hoc* aby zbadać, pomiędzy którymi grupami wiekowymi zachodzi istotna różnica.

Tabela 6. Płeć nieletnich a kształtowanie się klimatu społecznego instytucji

	Średnia Chłopcy	Średnia Dziewczęta	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,54	6,43	-4,16	0,00
Rozwój osobisty	5,29	6,20	-4,72	0,00
System organizacyjny	5,63	6,48	-4,42	0,00

Miejsce zamieszkania nieletnich (w większości są to mieszkańcy dużych – 39,3% oraz średnich miast – 24%) nie ma żadnego znaczenia dla kształtowania się klimatu społecznego w odróżnieniu od ich pochodzenia społecznego. Analiza wariancji (F-test) w odniesieniu do tej kategorii (miejsce zamieszkania) nie wykazała takiej zależności.

Tabela 7. Miejsce zamieszkania nieletnich a kształtowanie się dymensji klimatu społecznego instytucji

	F-test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	0,77	0,46
Rozwój osobisty	0,42	0,65
System organizacyjny	0,28	0,75

Natomiast, jak się okazało, pochodzenie społeczne respondentów ma wpływ na kształtowanie się dymensji klimatu społecznego.

Tabela 8. Pochodzenie społeczne a kształtowanie się dymensji klimatu społecznego zakładu poprawczego

	F-test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	0,51	0,59
Rozwój osobisty	3,02	0,04
System organizacyjny	1,33	0,26

W F-test (analiza wariancji) wykazał istotną zależność dotyczącą jednego wymiaru klimatu społecznego, mianowicie „Rozwój osobisty”. Wykonany zatem został dodatkowy test *post-hoc* (aby zbadać między którymi grupami zachodzi istotna różnica), pokazujący, iż istotna różnica występuje pomiędzy nieletnimi pochodzenia rolniczo-robotniczego a robotniczo-inteligenckiego, ponieważ średnie wartości osób pochodzenia robotniczo-inteligenckiego są istotnie wyższe od osób pochodzenia rolniczo-robotniczego. Świadczy to o tym, iż nieletni deklarujący takie pochodzenie społeczne (18,8%) chętniej uczestniczą w wszelkich

formach wychowawczych umożliwiających ich rozwój osobisty, łatwiej kształtować w nich te elementy, które uważane są za znaczące dla prawidłowego funkcjonowania społecznego.

Kolejnym czynnikiem mogącym mieć wpływ na obraz klimatu społecznego instytucji jest zaangażowanie nieletnich w proces resocjalizacji, stąd też wartość ich uczestnictwa w oferowanych im w zakładzie poprawczym zajęciach została odniesiona do poszczególnych wymiarów klimatu społecznego. I tak: nieletni, którzy chętniej uczestniczą w zajęciach organizowanych na terenie placówki (64,9%) silniej kształtują te wymiary, których wysoka wartość wpływa na kształtowanie się pozytywnego obrazu klimatu społecznego – „Stosunki interpersonalne” oraz „Rozwój osobisty” w odróżnieniu od wychowanków (35%), którzy nie chcą w takich zajęciach uczestniczyć.

Tabela 9. Uczestnictwo w organizowanych zajęciach a kształtowanie się klimatu społecznego zakładu poprawczego

	Średnia Tak	Średnia Nie	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,76	5,12	3,32	0,00
Rozwój osobisty	5,46	5,11	2,00	0,04
System organizacyjny	5,79	5,45	1,93	0,05

Również możliwość rozwoju własnych zainteresowań przez nieletnich (41% respondentów uznało, iż takiej możliwości nie ma, natomiast 58,9% deklaruje, iż jest to możliwe) w zakładzie poprawczym wpływa na klimat społeczny, a przede wszystkim ma znaczenie dla wymiaru „Stosunki interpersonalne”.

Tabela 10. Możliwość rozwoju własnych zainteresowań a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego instytucji

	Średnia Tak	Średnia Nie	T-test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,82	5,40	2,89	0,00
Rozwój osobisty	5,50	5,25	1,89	0,05
System organizacyjny	5,81	5,62	1,40	0,16

Możliwości uczestniczenia wychowanków w zajęciach organizowanych poza zakładem (41,7% wychowanków ma możliwość uczestniczenia w zajęciach organizowanych poza zakładem poprawczym, 58,2% badanych nie) w żaden sposób nie korelują z poszczególnymi wymiarami. T-test Studenta nie wykazał żadnej zależności, zatem dla kształtowania się wymiarów klimatu społecznego instytucji nie ma żadnego znaczenia czy jej członkowie korzystają, czy nie korzystają z oferowanych im form rozwoju organizowanych poza instytucją.

Tabela 11. Możliwość uczestnictwa w zajęciach poza zakładem poprawczym a kształtowanie się klimatu społecznego

	Średnia Tak	Średnia Nie	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,75	5,61	0,98	0,32
Rozwój osobisty	5,44	5,38	0,42	0,67
System organizacyjny	5,78	5,71	0,56	0,57

Analizie poddane zostały także deklaracje uczestnictwa nieletnich (59,5% z badanej populacji nie uczestniczy w indywidualnych spotkaniach z pedagogiem, psychologiem w zakładzie poprawczym; 40,4% nieletnich potwierdziło jednak, iż tego typu spotkania się odbywają) w rozmaitych terapiach prowadzonych w zakładach poprawczych. Z ich analizy wynika, że na kształtowanie się klimatu społecznego – w wymiarze „Rozwój osobisty” – ma wpływ pozytywne postrzeganie (53,6%) organizowanych terapii przez wychowanków, którzy uważają, iż takie zajęcia mogą przynosić efekty i mogą być im pomocne.

Tabela 12. Skuteczność terapii w opinii respondentów a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego zakładu poprawczego

	Średnia Tak	Średnia Nie	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,77	5,54	1,56	0,11
Rozwój osobisty	5,57	5,21	2,76	0,00
System organizacyjny	5,80	5,69	0,82	0,40

Kolejnym czynnikiem, który kształtuje klimat społeczny są doświadczenia socjalizacyjne nieletnich. W prezentowanej pracy wzięto pod uwagę przede wszystkim doświadczenia wychowanków związane z pobytami w różnych placówkach lub też brak takich doświadczeń (79,6% nieletnich z badanej grupy przebywało w innych placówkach przed umieszczeniem w zakładzie poprawczym – tylko 20,3% wychowanków z badanej populacji takich doświadczeń nie posiada). Analiza pokazała, iż nieletni, którzy znaczną część swojego życia spędzili w różnych instytucjach mają zdecydowanie większy wpływ na kształtowanie

się obrazu klimatu społecznego (wszystkich dymensji), niż ci wychowankowie, którzy takich doświadczeń nie mają.

Tabela 13. Doświadczenia socjalizacyjne a kształtowanie się poszczególnych dymensji klimatu społecznego zakładu poprawczego

	Średnia Tak	Średnia Nie	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,74	5,35	2,14	0,03
Rozwój osobisty	5,48	5,11	2,23	0,02
System organizacyjny	5,85	5,30	3,48	0,00

Ważna jest również długość pobytu nieletniego w zakładzie poprawczym. Im nieletni krócej (do roku) przebywa w placówce, tym bardziej skłonny jest przestrzegać dyscypliny oraz lepiej rozumie formalne wymagania instytucjonalne. Pokazuje to jedyna zależność powstała w wyniku skorelowania czasu pobytu z poszczególnymi wymiarami klimatu społecznego, a odnosząca się do dymensji „System organizacyjny”.

Tabela 14. Czas pobytu nieletniego w zakładzie poprawczym a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego

	Średnia do roku	Średnia powyżej roku	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	5,79	5,54	1,64	0,09
Rozwój osobisty	5,54	5,31	1,74	0,08
System organizacyjny	5,93	5,56	2,86	0,00

Natomiast rodzaj popełnionego czynu zabronionego przez nieletniego ma wpływ na kształtowanie się jednej z dymensji klimatu społecznego instytucji – „System organizacyjny”, przy czym nie udało się jednoznacznie stwierdzić, który rodzaj czynu ma wpływ największy¹⁷.

¹⁷ Przeprowadzony został również Test NIR (najmniejszych istotnych różnic) dla III dymensji klimatu społecznego.

Tabela 15. Średnia, liczebność, odchylenie standardowe: rodzaj popełnionego czynu karalnego/zabronionego dla III dymensji klimatu społecznego zakładu poprawczego

		Zabójstwo zgwałcenie	Za niewinność	Kradzież, kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie	Demoralizacja	Pozostałe przestępstwa	Razem
Stosunki interpersonalne	średnia	6,1	5,6	5,6	5,8	6,2	5,7
	liczebność	12,0	57,0	169,0	31,0	46,0	315,0
	odch.stand.	1,2	1,3	1,4	1,6	1,4	1,4
	minimum	4,3	2,3	2,3	3,0	2,3	2,3
	maximum	8,3	8,7	9,0	8,7	8,7	9,0
Rozwój osobisty	średnia	5,7	5,2	5,4	5,9	5,6	5,4
	liczebność	12,0	57,0	169,0	31,0	46,0	315,0
	odch.stand.	1,5	1,0	1,3	1,2	1,3	1,3
	minimum	3,7	3,0	2,3	3,0	2,3	2,3
	maximum	7,3	8,3	8,3	8,0	7,7	8,3
System organizacyjny	średnia	5,8	5,5	5,6	6,3	6,2	5,8
	liczebność	12,0	57,0	169,0	31,0	46,0	315,0
	odch.stand.	1,3	1,3	1,2	1,1	1,0	1,2
	minimum	3,7	2,7	2,7	4,0	4,3	2,7
	maximum	7,7	8,7	8,7	8,0	8,0	8,7

Istnieje również zależność pomiędzy typem zakładu poprawczego a kształtowaniem się wszystkich trzech wymiarów klimatu społecznego.

Tabela 16. Typ zakład poprawczego a kształtowanie się wymiarów klimatu społecznego

	F – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	12,28	0,00
Rozwój osobisty	12,93	0,00
System organizacyjny	25,35	0,00

F-test (analiza wariancji) wykazał istotną zależność dotyczącą wszystkich dymensji klimatu społecznego: „Stosunki interpersonalne”, „Rozwój osobisty” oraz „System organizacyjny”. Wykonano zatem dodatkowy *post-hoc*, aby zbadać między którymi grupami zachodzi istotna różnica. Z wszystkimi trzema wymiarami klimatu społecznego korelują jedynie następujące typy zakładów poprawczych:

— otwarte – półotwarte;

- półotwarte dla dziewcząt – półotwarte dla chłopców;
- otwarte – półotwarte dla chłopców.

W przypadku pozostałych typów zakładów poprawczych również zachodzą istotne zależności, ale już dla poszczególnych dymensji klimatu społecznego.

Jak już wspomniano druga grupa czynników mogących kreować obraz klimatu społecznego polskich zakładów poprawczych określona została jako profesjonalizm kadry pedagogicznej. Przedmiotem analiz w tym przypadku były przede wszystkim cechy osobowe oraz biograficzne, zainteresowania, wykształcenie i kompetencje zawodowe, samoocena własnych kompetencji i poziomu pracy kadry.

Na początku postanowiono sprawdzić jak podejmowana aktywność kadry pedagogicznej dotycząca podnoszenia własnych kwalifikacji wpływa na kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego polskiego zakładu poprawczego; czy podnoszenie własnych kwalifikacji rozumiane w tym przypadku jako kontynuowanie nauki na studiach podyplomowych (14% badanych respondentów zadeklarowało ukończenie studiów podyplomowych) ma wpływ na kształtowanie się poszczególnych dymensji klimatu społecznego.

Tabela 17. Podnoszenie kwalifikacji przez kadrę pedagogiczną a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego instytucji

	Średnia Nie	Średnia Tak	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	6,91	7,40	-1,37	0,17
Rozwój osobisty	7,57	7,90	-1,17	0,24
System organizacyjny	7,62	7,54	0,24	0,80

T-test Studenta wykazał brak istotnych zależności, a różnice wynikające z obliczeń mają charakter przypadkowy. Wskazuje na to poziom istotności, który jest wysoki, przekraczający akceptowalną graniczną wartość poziomu błędu (0,05 alfa) co oznacza, iż relacja obserwowana w badaniu nie jest wiarygodnym wskaźnikiem owych relacji pomiędzy mierzonymi wielkościami w całej interesującej nas populacji.

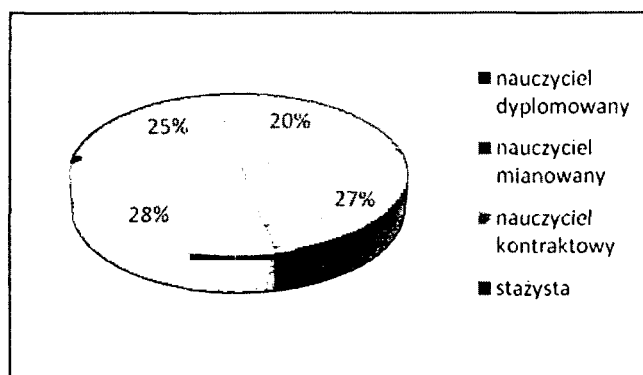
Z uzyskanej analizy wynika zatem, iż podnoszenie kwalifikacji (podejmowanie oraz ukończenie studiów podyplomowych) w żaden sposób nie wpływa na kształtowanie się poszczególnych dymensji klimatu społecznego zakładu poprawczego.

Do poszczególnych wymiarów klimatu społecznego odniesiono także podnoszenie kwalifikacji zawodowych poprzez uczestnictwo w różnorodnych kursach/szkoleniach („Tak” – 22% badanych).

Tabela 18. Uczestnictwo w kursach/szkoleniach a kształtowanie się klimatu społecznego zakładu poprawczego

	Średnia Nie	Średnia Tak	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	7,00	6,90	0,33	0,73
Rozwój osobisty	7,62	7,60	0,09	0,92
System organizacyjny	7,64	7,46	0,73	0,46

Również i w tym przypadku T-test Studenta wykazał brak istotnych zależności, ponieważ różnice wynikające z obliczeń mają charakter przypadkowy. Można zatem powiedzieć, iż dla kształtowania się klimatu społecznego polskiego zakładu poprawczego nie ma znaczenia uczestnictwo w kursach czy szkoleniach badanej kadry pedagogicznej.

Wykres 4. Kwalifikacje kadry pedagogicznej badanych zakładów poprawczych

Powyższy wykres wskazuje na poziom przygotowania zawodowego kadry pedagogicznej, którego wartości także odniesiono do klimatu społecznego badanych instytucji.

Tabela 19. Poziom przygotowania zawodowego kadry pedagogicznej a kształtowanie się klimatu społecznego instytucji

	F – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	0,51	0,67
Rozwój osobisty	0,27	0,84
System organizacyjny	0,43	0,72

F-test (analiza wariancji) wykazał brak istotnych zależności, a pojawiające się różnice wynikające z obliczeń także i w tym wypadku mają charakter przypadkowy co oznacza, iż

poziom (nawet najwyższy) przygotowania zawodowego nie ma znaczenia dla klimatu społecznego w badanych zakładach poprawczych.

Również w odniesieniu do kadry pedagogicznej z badanych zakładów poprawczych postanowiono sprawdzić, w jaki sposób biografie pracowników pedagogicznych wpływają na kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego instytucji. W kwestionariuszu przeznaczonym dla wychowawców umieszczono pytania, które dotyczyły cech biograficznych pracowników: płci, wieku, miejsca zamieszkania, pochodzenia społecznego, wykształcenia rodziców, stanu cywilnego.

Okazało się, iż płeć (65% populacji stanowią mężczyźni – 35% kobiety) kadry pedagogicznej nie ma żadnego wpływu na kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego. Jak pokazał T-test Studenta nie ma istotnych zależności, a pojawiające się różnice mają charakter przypadkowy.

Tabela 20. Płeć kadry pedagogicznej a kształtowanie się klimatu społecznego zakładu poprawczego

	Średnia Kobiety	Średnia Mężczyźni	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	6,99	6,98	0,02	0,98
Rozwój osobisty	7,74	7,55	0,90	0,36
System organizacyjny	7,74	7,53	0,96	0,33

Okazało się również, iż wiek badanych (największą grupę stanowią pracownicy w przedziale wiekowym 31–40 lat – 50% badanej populacji, do 30 lat – 25% oraz 41 lat i więcej – 25%), wykształcenie rodziców kadry pedagogicznej również nie koreluje z poszczególnymi dymensjami klimatu społecznego. Analiza korelacji również nie wykazała istotnych zależności (tabela 21).

Tabela 21. Wiek kadry pedagogicznej, wykształcenie rodziców a kształtowanie się klimatu społecznego instytucji

	Wiek kadry pedagogicznej	Wykształcenie matki	Wykształcenie ojca
Stosunki interpersonalne	–0,1315	0,0771	0,0531
	p = 0,192	p = 0,446	p = 0,600
Rozwój osobisty	–0,1046	–0,0221	–0,0115
	p = 0,300	p = 0,827	p = 0,910
System organizacyjny	–0,1392	–0,0119	0,1023
	p = 0,167	p = 0,906	p = 0,311

Taka zależność nie pojawiła się także w odniesieniu do pochodzenia społecznego badanej kadry pedagogicznej co obrazuje poniższa tabela.

Tabela 22. Pochodzenie społeczne kadry pedagogicznej a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego

	Średnia Rolniczo-robotnicze	Średnia Pozostałe	T-test	Poziom istotności	Liczebność Rolniczo-robotnicze	Liczebność Pozostałe	Odch. stand. Rolniczo-robotnicze	Odch. stand. Pozostałe
Stosunki interpersonalne	6,85	7,32	-1,71	0,08	72	28	1,24	1,13
Rozwój osobisty	7,54	7,83	-1,35	0,17	72	28	0,99	0,88
System organizacyjny	7,57	7,69	-0,49	0,62	72	28	0,99	1,08

T-test Studenta nie wykazał istotnych zależności co oznacza, iż pochodzenie społeczne nie ma żadnego wpływu na kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego zakładu poprawczego.

Realizując badania postanowiono również sprawdzić w jaki sposób oddziaływania resocjalizacyjne podejmowane w zakładach poprawczych mogą wpływać na kształtowanie klimatu społecznego. Zapytano zatem respondentów jaki ich zdaniem rodzaj podejmowanych oddziaływań sprawdza się najbardziej w pracy z nieletnimi przebywającymi w zakładach poprawczych. Wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi na to pytanie: największa grupa – 62% badanej populacji – uważa, iż w tego typu pracy najbardziej adekwatne są zajęcia sportowe, według 32% respondentów są to zajęcia artystyczne. Pojedyncze odpowiedzi dotyczyły zajęć wychowawczych – 5%, zajęcia określone jako kulturalne wytypowała jedna osoba. To pytanie zostało odniesione do poszczególnych dymensji klimatu społecznego. T-test Studenta nie wykazał istotnych zależności, a różnice wynikające z obliczeń mają charakter przypadkowy, co oznacza, iż dla kształtowania się poszczególnych dymensji klimatu społecznego nie ma znaczenia to, jaki typ zajęć najbardziej sprawdza się, zdaniem kadry pedagogicznej, w pracy z nieletnimi przebywającymi w tego typu placówce.

T-test Studenta nie wykazał również istotnych zależności między częstotliwością prowadzenia wybranych zajęć (najczęściej w badanych zakładach poprawczych organizowane są zajęcia sportowe – 69% odpowiedzi, na drugim miejscu pojawiły się zajęcia edukacyjne – 15%, na trzecim zajęcia artystyczne – 13% odpowiedzi), a jego wpływem na obraz klimatu społecznego. Różnice, które pojawiły się w wyniku obliczeń mają charakter przypadkowy. Zatem dla kształtowania się klimatu społecznego w badanych zakładach poprawczych nie ma znaczenia, które z wyszczególnionych zajęć prowadzone są najczęściej.

Tabela 23. Rodzaj podejmowanych oddziaływań w pracy z nieletnimi a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego instytucji¹⁸

	Średnia Pozostałe	Średnia Sportowe	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	6,89	7,05	–0,66	0,50
Rozwój osobisty	7,48	7,73	–1,26	0,20
System organizacyjny	7,50	7,69	–0,96	0,33

Tabela 24. Najczęściej organizowane zajęcia w zakładach poprawczych a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego

	Średnia Pozostałe	Średnia Sportowe	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	6,89	7,05	–0,66	0,50
Rozwój osobisty	7,48	7,73	–1,26	0,20
System organizacyjny	7,50	7,69	–0,96	0,33

W prezentowanych badaniach postanowiono także sprawdzić jak postrzegają własne kompetencje zawodowe pracownicy pedagogiczni pracujący w zakładach poprawczych oraz jak taka ocena wpływa na kształtowanie się klimatu społecznego tej instytucji. I tak: jako „wystarczające kompetencje zawodowe” ocenia 64% ankietowanych, 26% twierdzi, że ma jeszcze „małe doświadczenie w pracy z nieletnimi”, zaś 10% badanych uważa się za bardzo dobrze przygotowanych do pracy w tym zawodzie.

Tabela 25. Subiektywna ocena kompetencji zawodowych kadry pedagogicznej a kształtowanie się poszczególnych wymiarów klimatu społecznego zakładu poprawczego

	Średnia Małe doświadczenie	Średnia Dobrze/b.dobrze	T – test	P – poziom istotności
Stosunki interpersonalne	7,03	6,96	0,24	0,80
Rozwój osobisty	7,84	7,54	1,36	0,17
System organizacyjny	7,84	7,52	1,38	0,16

¹⁸ Aby zweryfikować postawioną w pracy hipotezę postanowiono skorelować odpowiedzi na to pytanie z poszczególnymi dymensjami klimatu społecznego. Przy czym uzyskane odpowiedzi przekodowano na dwie grupy: na zajęcia sportowe jako te, które według respondentów sprawdzają się najbardziej oraz pozostałe rodzaje zajęć – aby mieć możliwość sprawdzenia, czy istnieje zależność statystyczna pomiędzy tymi kategoriami a wymiarami klimatu społecznego.

T-test Studenta nie wykazał istotnych zależności, a pojawiające się różnice wynikające z obliczeń mają charakter przypadkowy. Można zatem stwierdzić, iż subiektywna ocena kompetencji zawodowych nie wpływa na kształtowanie się poszczególnych wymiensi klimatu społecznego zakładu poprawczego. Nawet pozytywny obraz własnych kompetencji zawodowych kadry pedagogicznej nie ma znaczenia dla kształtowania się pozytywnego obrazu klimatu społecznego instytucji.

Jedynie długość stażu pracy w zakładzie poprawczym ma wpływ na kształtowanie się obrazu klimatu społecznego instytucji.

Jak wynika z zebranych danych 37% ankietowanych pracuje w zawodzie pedagoga od roku do 5 lat, 29% badanych od 6 do 10 lat, 21% około 11–15 lat. Długim bagażem doświadczeń może się poszczycić 7% badanej kadry pedagogicznej (16–20 lat) oraz 6% – 21 lat lub nawet więcej. Można zatem powiedzieć, iż osoby stanowiące kadrę pedagogiczną zakładów poprawczych są w większości ludźmi młodymi.

Analiza korelacji Pearsona wykazała jedną zależność na granicy istotności: korelację między stażem pracy a wymiarem „System organizacyjny”. Korelacja ta ma jednak charakter ujemny/słaby. Można zatem stwierdzić, że im dłuższy jest staż pracy w zawodzie pedagoga, tym niższe są wartości w wymiarze „System organizacyjny” klimatu społecznego instytucji.

Tabela 26. Staż pracy pedagoga a kształtowanie się poszczególnych wymiensi klimatu

	Staż pracy jako pedagog
Stosunki interpersonalne	–0,1156
	p = 0,252
Rozwój osobisty	–0,1049
	p = 0,299
System organizacyjny	–0,1917
	p = 0,056

Dzięki uzyskanym wynikom można wysunąć wniosek, iż klimat społeczny w przebadanych zakładach poprawczych kreują wychowankowie.

Podsumowanie

W artykule przedstawione zostały kluczowe wnioski z przeprowadzonych badań. Oprócz otrzymanego obrazu klimatu społecznego (restrykcyjno-kontrolny) polskiego zakładu poprawczego cały materiał empiryczny dostarczył niezwykle ciekawych spostrzeżeń potwierdzających kolejny raz dyscyplinarno-izolacyjny, a także restrykcyj-

ny charakter tego typu placówek, tym samym niespełniających zakładanych funkcji opiekuńczo-wychowawczo-terapeutycznych.

Streszczenie

Pojęcie „klimat społeczny” nie jest pojęciem obcym w polskiej literaturze naukowej. Od lat prowadzone są w Polsce badania dotyczące klimatu społecznego różnorodnych instytucji, w tym także zakładów poprawczych. Prezentowany artykuł wpisuje się właśnie w ten nurt poszukiwań badawczych. Przedstawione w nim wyniki badań (przeprowadzonych w dziewięciu zakładach poprawczych) obrazują elementy budujące klimat społeczny tych instytucji, jak również wskazują na związki pomiędzy cechami wychowawców i wychowanków badanych zakładów, ich doświadczeniem, aktywnością, a poszczególnymi wymiarami panującego w nich klimatu społecznego.

Abstract

Social climate of a Polish youth detention centre (pedagogical analysis of creating factors)

The term “social climate” is not unknown in Polish scholarly publications. The research concerning the social climate of various institutions, including detentions centres, has been carried out for years.

The present article concentrates on this kind of academic research. The results of the research (carried out in nine detention centres) illustrate the elements that build up the social climate of these institutions. They also indicate the relations between supervisors and pupils, their features, experience, activity and the dimensions of the social climate.

Bibliografia

- LeBlanc M., Ménard R. (1978). Le climat social dans les institutions pour jeunes délinquents. *Criminologie*, Vol. 11, nr 1.
- LeBlanc M., Trudeau-LeBlanc P., Lanctôt N. (1999). *Mesures pour évaluer la qualité de l'intervention auprès d'un groupe d'enfants ou d'adolescents québécois. Manuel et guide d'utilisation*. Montréal: Université de Montréal.
- Dąbrowski Z. (red.) (1985). *Wprowadzenie do metodyki opieki i wychowania w domu dziecka*. Warszawa.
- Heine M. (2004). Efektywność resocjalizacji i jej uwarunkowania. W: Prokosz M. (red.). *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata. Przejawy – zapobieganie – terapia*. Toruń: Wyd. A. Marszałek.
- Konopczyński M. (2007). *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*. Warszawa: PWN, Pedagogium.
- Martinson R. (1974). *What works? Questions and Answers about Prison Reform*. The Public Interest.

- Machel H., Lenczewska H. (2003). Resocjalizacja młodzieży w warunkach izolacji społecznej – idea, możliwości i perspektywy. W: T. Sołtysiak, J. Sudar-Malukiewicz (red.). *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*. Bydgoszcz: Wyd. Akademii Bydgoskiej.
- Obuchowski K. (1975). *Osobowość a społeczna efektywność działania*. Warszawa.
- Pytko L. (2011). Sukces i porażka w resocjalizacji nieletnich (pedagogiczna analiza wypowiedzi wychowawców). W: B. Kałdon, I. Kurlak (red.). *Wokół problematyki pomocy dziecku i rodzinie w sytuacji kryzysowej. Podejście interdyscyplinarne*. Warszawa: Wyd. UKSW.
- Pytko L. (2000). *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Wyd. APS.
- Sobczak S. (2007). Klimat społeczny instytucji resocjalizujących. *Pedagogika Społeczna*, nr 3.
- Węgliński A. (2000). *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich (analiza pedagogiczna)*. Lublin: Wyd. UMCS.